

О. М. Пелехата,

Прикарпатський національний університет Імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ПОЛІФУНКЦІЙНІСТЬ СЕМАНТИКИ ЛЕКСЕМ «ПІЯК, П'ЯНИЙ» У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Проаналізовано специфіку функціонування лексем «пияк, п'яний» та виявлено спільні та відмінні стереотипи їх вживання на матеріалі паремій у споріднених польській та українській мовах.

Ключові слова: лексема, функціонування, спільні та відмінні риси, паремії, споріднені мови.

Проанализирована специфика функционирования лексем «пьяница, пьяный», определены общие и отличительные стереотипы их употребления на материале паремий в родственных украинском и польском языках.

Ключевые слова: лексема, функционирование, общие и отличительные черты, паремии, родственные языки.

The specific of functioning of lexemes «drunkard, drunk» is analysed, the common and distinctive stereotypes of their use defined on material of proverbs in related Ukrainian and Polish

Keywords: lexeme, functioning, common and distinctive features, proverbs, family languages

Прислів'я та приказки будь-якої мови не тільки констатують якийсь факт, вони повчають, звертаючи увагу на певні явища, бо за влучними та яскравими виразами стоїть авторитет поколінь народу. У слов'янському фольклорі наявна велика кількість прислів'їв та приказок із лексемами «пияк» і «п'яний». У даній статті розглянемо особливості функціонування таких лексем у споріднених українській та польській мовах, а також визначимо наявність спільних та відмінних ознак у процесі еволюції стереотипу.

Великий тлумачний словник СУМ, за редакцією В. Т. Бусела, подає такі визначення лексем «пияк, п'яний»: *Пияк – той, хто постійно і надмірно п'є спиртні напої, має хворобливу пристрасть до них; пияка – те саме, що пияк; п'яниця – той, хто п'є багато спиртних напоїв, постійно напивається; випивака – той (та), хто любить пити алкогольні напої; алкоголік – той, хто хворіє на алкоголізм [8, с. 761]; П'яний – який перебуває у стані сп'яніння; нетверезий [8, с. 1007].*

Це прямі значення даних лексем. Проте можливе й використання їх у переносному значенні. Так, наприклад, п'яним можна назвати людину, яка перебуває у стані, схожому на сп'яніння; явища природи; тощо.

Порівняймо з польською мовою – Словник польської мови під редакцією Elżbiety Sobol подає такі визначення лексем «*pijak, pijany*»: *Pijak – ten, kto nałogowo pije alkohol; Pijany – człowiek odurzony alkoholem, w stanie nietrzeźwym [9, с. 661].*

В польській мові, до слова «*pijany*», часто вживаються такі синоніми: *nietrzeźwy, podchmielony, spity, upity, wcięty, zalany, schlany, na gazie, na cyku, nachlany, nabombany, wstawiony, pod wpływem alkoholu, w stanie wskazującym na spożycie, dziabnięty, na rauszu, na bani, napity, ubzdryngolony, ululany, zalany, zaprawiony, zapruty, napruty, zamroczone alkoholem, podochocony, w stanie nietrzeźwości, odurzony alkoholem, urżnięty, nagazowany, nabzdryngolony, mający w czubie, kurzy mu się z czuba, kirznięty, nabąbelkowany, zapity, podchmielony, pod dobrą datą.*

Народна мораль українців та поляків ніколи не мирилася з пиятикою і пов'язаними з нею гультьайством та неробством. П'яниці піддавалися загальному осудові та висміюванню. Люди розуміли, що пиятика – це злочин, біда, яка руйнує здоров'я, нищить сім'ї, затуманює розум.

Українські паремії, які містять лексеми «пияк» і «п'яний» можуть позначати зовнішні риси пияка (*У п'яниці, коли не під очима синє, то плечі в глині*). П'яний і свиня – то однакові звання; недобрый чоловік: *Соха – не плуг, тачка – не машина, п'яниця – не чоловік. П'яниця – то послідній чоловік; застерігає народний досвід і від заміжжя з пияком: На жлукто спотикнулася, на корито впала, вийшла за п'яницю – навіки пропала. Хто п'яницю полюбить, той вік собі погубить. Хвалить шинкарка п'яницю, а дочку за нього не віддасть.*

Багато паремій показують поведінку «пияка», а саме свідчать, що життя пияка є важким, складним і невлаштованим: *Пияцтво розум з'їло; П'яний б'ється, скаче, а проспиться – гірко плаче; Хто частенько випиває, той під тином спочиває; Чарка горілки – квіш лиха; Заробив крєвно та й пропив певно.* Показують дані паремії наслідки від пияцтва, яке згубно діє на організм людини, її розум, а до цього всього й «*квіш лиха*».

Також, до цієї групи можна віднести і такі паремії: недбайливий господар: *У п'яного кулаки дрєва рубають, а як прокинеться, то й сокири не візьме. Заробив крєвно та й пропив певно. У п'яниці нема нічого на поліці. Допився до того, що в хаті вітер віє.* Сварки між подружжям: *Коли п'яниця в шинку скаче, то жінка дома плаче. Перша чарка – на здоров'я, друга – на веселощі, третя – для сварки. – Господи, за що ти мене караєш: чи я горілки не п'ю, чи я жінки не б'ю, чи я церкви не минаю, чи я в крчмі не буваю.*

Велика кількість прислів'їв та приказок показують нам ставлення «пияка» до навколишньої дійсності: *Далеко п'яному додому; П'яний, а у вогонь не полізе; П'яний, а у воду не скочить; П'яниці кажи, що день, а він каже, що ніч; П'яному і бог з дороги звертає; П'яному і калюжа по вуха; П'яному й кози в золоті; П'яному кожна дорога слизька і довга; П'яному море по коліна, а калюжа морем здається; П'яному на кожнім кроці поворот; П'яному світ – як банка, а люди – як мухи; У п'яниці сім п'ятниць на тиждень; П'яному гори не має – усе рівне; П'яному море по коліна.* Під впливом алкоголю вони по-іншому сприймають навколишню дійсність, тому тверезим людям важко зрозуміти поведінку та розмову пияків.

Частина прислів'їв та приказок дають нам зрозуміти, що в п'яного на умі: *Голодному на умі хліб, а п'яному – хміль. Не той п'яний, що каже: «Я вже п'яний», а той п'яний, що каже: «Дайте ще!». Добра п'яниці і крапля. Вільному воля, п'яному – рай.* Присутнє у даних прислів'ях і відчуття залежності від алкоголю.

Часто зустрічаються прислів'я та приказки, які показують **внутрішній стан «пияка»** містять порівняння пияка то з дурнем або з дитиною – за поведінку, чи то зі злодієм – за вчинки, чи то зі свинею – за зовнішнім виглядом: *П'яний і злодій – рідні брати*; *П'яниця і свиня – то однакові звання*; *П'яний, як дитина: і нехотя правду скаже*; *П'яного молитва, як хворого піст*; *П'яний – так, як малий: що на умі, те й на язиці*. Часто зустрічається і порівняння з дурнем (*П'яний дурному брат*), оскільки пияцтво руйнує розумові здібності. Недарма придумали приказку: *Пияцтво розум з'їло*.

Але аналізовані приклади дозволяють зауважити і використання у переносному значенні лексеми «п'яний»: *(дуже) п'яний, як ніч*; *п'яний від щастя*. («*Був Микола від щастя п'яний, від хмільного людського добра*» – В. Симоненко) або явища природи – Те, що хитається, хилиться набік, падає, подібне п'яному: «*Весна, весна. Сади мов п'яні, хитає вітер дерева*» (Володимир Сосюра).

Зустрічаємо у повсякденному житті і такі не частотні поєднання із лексемою «п'яний»: *п'янке суфле, п'яна вишня, п'янке кохання, п'янке торкання, п'янке божевілья, п'янке задоволення, п'янке знесилля*.

Отже, як і в українській мові лексеми «*п'яка*», «*п'яну*» асоціюються переважно із негативними явищами і вживаються у прямому значенні. Пор. паремії, у яких зображено **негативні зовнішні риси «п'яка»** чи «*п'яного*»: *Pijany jak świnią* (П'яний як свиня); *Pijany na obie nogi* (П'яний на дві ноги); *Pijany jak bąk-zob* (П'яний як дзига); *Pijany jak bydło-zob* (П'яний, як скотина); *Pijany jak kłoda* (П'яний, як колода).

Прислів'я, які показують **поведінку «п'яка»**: *Pijany człowiek co czyni, we wszet podobny do świni* (Що би не робила п'яна людина, у всьому подібна до свині). Подібними є прислів'я: *Każdy pijak robi pijak* (Кожний пияк робить незграбно); *Pijak podobny do zwierza: ni roboty, ni pacierza* (Пияк подібний до звіра: ні до роботи, ні до молитви).

Або паремії на позначення **розумових здібностей** пияка: *Pijanica żaden mądry nie będzie* (Жодний пияк мудрим не буде); *Pijany o świecie nie wie* (П'яний про світ не знає); *Pijaństwo rozum odejmuje* (П'яństwo відбирає розум).

Ще частина прислів'їв та приказок вживаються на позначення певної **застороги щодо родинних стосунків із «п'якієм»**: *Biedna żona taka, która ma pijaka* (Бідна жінка та, котра має пияка); *Pijaka z daleka mijać trzeba* (Пияка з далека обходити треба); *Od pijanego i szalony ucieka* (Від п'яного і безумний втікає); *Szynkarz lubi pijaków, ale córki za pijaka nie wyda* (Шинкар любить пияків, але доньки за пияка не видасть); *Pilanemu się nie sprzeciwiąj* (З п'яним не сперечайся); *Nie tociuj się z pijanym, bo sam upadniesz* (Не борися з п'яним, бо самий впадеш); *Strzeż się pijanego, głupiego i zarażonego* (Стережися п'яного, дурного і зараженого).

Проте в контексті аналізовані паремії не завжди вживаються із негативною семантикою: *pijany statek* (*Zmęczony burz szaleństwem, jak statek pijany... – wiersz klasyka Tuwim Julian*); те, що викликає стан сп'яніння або містить в собі алкоголь: *pijany snickers*, *pijany kokos*, *pijany arbus*, *pijany śledź*.

Як ми знаємо, легке сп'яніння від алкоголю супроводжується піднесенням настроєм. Тому сп'яніння, викликане чимось іншим, також отримало назву «*pijany*»: «*Pijany szczęściem*» («*Na pustej plaży dwoje ludzi ze szczęścia pijanych*» – «*Wakacyjne fotografie*» Seweryna Krajewskiego; «*I ściskam twe najśladzsze ciałko Sniac, bym, pijany szczęścia trunkiem...*» – «*Gdy w twoich ustach...*» Leopold Staff). Часто можемо почути від поляків і таке: «*Jestem pijany ze szczęścia i z dużej ilości alkoholu w moim organizmie*». Поширеною є також приказка «*Zakochany jak pijany*».

Частина прислів'їв та приказок вживаються на позначення легкого шляху у житті: *Aniolowie pijanych na rękach swych noszą. Pijak pije, pijak ma, pijakowi Pan Bóg da. Pijanego a dziecięcia Pan Bóg strzeże. Święty świętego tak nie kocha, jak pijak pijaka. Dla biednego pijaka niech Pan Bóg zsyła zawsze szóstaka. Człowiek podpiły Panu Bogu miły*.

Отже, аналізуючи подані прислів'я та приказки з лексемами «*пияк*, «*п'яний*» в українській та польській мовах, можна зробити висновок, що переважна більшість прикладів актуалізує пряме значення з негативною конотацією. Ті нечисленні приклади функціонування лексем у переносному значенні мають позитивну оцінку. Спостерігається також і більша критика та осуд поведінки пияка в українській ментальності. Поляки ж більш іронічно ставляться до цієї проблеми, більше сміються, а не осуджують.

Література:

1. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : Монографія / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 72 с.
2. Грабовська І. Сучасні українці в дзеркалі чужих та власних стереотипів / І. Грабовська // Сучасність. – 2004. – № 9. – С. 138–147.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2010. – 844 с.
4. Українські прислів'я та приказки // Упор. Мишанич С. В., Пазяк М. М. – К. : Дніпро, 1984.
5. Bartmiński J. Stereotypy mieszkają w języku : studia etnolingwistyczne / Jerzy Bartmiński. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007. – 360 s.
6. Bogacz Paulina, Stereotypy o Polakach – jak nas widzą inni? // <http://www.twojaeuropa.pl/246/stereotypy-o-polakach---jak-nas-widza-inni>
7. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych Polskich // Państwowy instytut wydawniczy. – Warszawa, 1978. – Tom IV. – 627 s.
8. Великий тлумачний словник СУМ за ред. Бусел В. Т. – Київ, Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
8. Sobol Elżbieta. Słownik JP / Elżbieta Sobol. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2002. – 1311 s.